

MARKAZIY OSIYO XAVFSIZLIGIDA SUV MUAMMOLARI

Avazbekov Faxriddin Sherzod o'g'li
TIFT universiteti, xalqaro munosabatlar 23/02

Annotatsiya . Ushbu maqolada Markaziy Osiyo mintaqasidagi suv resurslariga oid muammolar va ularning mintaqaviy xavfsizlikka ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Suv resurslarining notekis taqsimlanishi, transchegaraviy suvlar ustidan nazorat, iqlim o'zgarishi, gidroenergetika siyosati va davlatlararo ishonchsizlik muammolari mintaqaning siyosiy va ijtimoiy barqarorligiga tahdid solmoqda. Maqolada davlatlar o'rtasidagi ziddiyatli vaziyatlar, xalqaro vositachilik roli, texnologik yechimlar va institutsional hamkorlik shakllari o'rganiladi. Suv masalasi geosiyosiy vosita sifatida namoyon bo'layotgani Markaziy Osiyodagi xavfsizlik tizimi uchun strategik muammo sifatida baholanmoqda. Maqolada kelgusida barqarorlikni ta'minlash uchun takliflar ham berilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, suv xavfsizligi, transchegaraviy resurslar, gidropolitika, iqlim o'zgarishi, siyosiy barqarorlik, xalqaro hamkorlik.

Kirish

Markaziy Osiyo mintaqasi tabiiy resurslar, ayniqsa suv resurslariga boy emasligi bilan ajralib turadi. Ushbu mintaqada suv resurslarining katta qismi ikki asosiy daryo – Amudaryo va Sirdaryo orqali shakllanadi. Bu daryolarning manbalari tog'li davlatlar – Qirg'iziston va Tojikistonda joylashgan bo'lsa, ularning oqimi pastki oqimdagi mamlakatlar – Qozog'iston, Turkmaniston va O'zbekiston ehtiyojlariga xizmat qiladi. Shu jihatdan, suv taqsimoti mintaqa davlatlari o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va ekologik ziddiyatlarning asosiy omillaridan biriga aylangan.

Suv resurslarining adolatli taqsimoti faqat ekologik va ijtimoiy barqarorlikni emas, balki siyosiy xavfsizlikni ham ta'minlaydi. So'nggi yillarda iqlim o'zgarishi, suv infratuzilmasining eskirishi va suvdan foydalanishda milliy manfaatlarning to'qnashuvi mintaqaviy xavfsizlikka jiddiy tahdid tug'dirmoqda. Xususan, gidroenergetika siyosati va irrigatsiya tizimlarining nomuvofiqligi, transchegaraviy suv resurslarining boshqaruvidagi kelishmovchiliklar Markaziy Osiyoda ko'plab nizolarning sababchisi bo'lmoqda.

Mazkur maqolada Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi suv muammolarining xavfsizlikka ta'siri, asosiy sabablar, yechim yo'llari hamda xalqaro tashkilotlarning roli tahlil qilinadi. Suv muammosi nafaqat iqtisodiy-texnik masala, balki geosiyosiy va strategik xavfsizlik masalasi sifatida ko'rib chiqilishi zarur.

Asosiy qism

Markaziy Osiyodagi suv resurslari bo'yicha ziddiyatlar, ayniqsa mustaqillik yillaridan so'ng avj oldi. Sovet davrida yagona markaziy boshqaruv orqali suv taqsimoti muvofiqlashtirilgan bo'lsa, mustaqillikdan keyin har bir davlat suvdan o'z manfaatlariga muvofiq foydalanishni boshladi. Bu esa mintaqadagi siyosiy ishonchsizlikni kuchaytirgan.

Suv muammosining markazida ikkita asosiy omil turadi: 1) geosiyosiy ixtiloflar va 2) resurslar ustidan nazorat masalasi. Tog'li mamlakatlar – Qirg'iziston va Tojikiston o'z energetik mustaqilligini ta'minlash uchun daryolar oqimini o'z hududlarida to'sib, GES qurmoqda. Bu esa pastki oqimdagi davlatlar – O'zbekiston, Qozog'iston va Turkmaniston uchun irrigatsiya suvlarining yetishmovchiligiga olib keladi. Misol uchun, Rog'un GESining qurilishi

Tojikiston va O'zbekiston o'rtasida yillar davomida diplomatik inqirozga sabab bo'ldi.

Transchegaraviy suvlar ustidan nazorat masalasi suvni geosiyosiy vositaga aylantirgan. Davlatlar suvni siyosiy bosim vositasi sifatida qo'llay boshladi. Bu esa xavfsizlik tahdidlarini kuchaytiradi: suvni cheklash bilan bog'liq bahslar potensial tarzda mintaqaviy mojaro riskini oshiradi. Iqlim o'zgarishi tufayli daryo oqimlarining kamayishi, muzliklarning erishi va yog'ingarchilik rejimining o'zgarishi bu muammoni yanada chuqurlashtiradi.

Suv masalasida hamkorlik imkoniyatlari mavjud. Misol uchun, 1992-yilda tuzilgan Markaziy Osiyo Mintaqaviy Iqtisodiy Hamkorlik Tashkiloti (CAREC) va IFAS (Aralbo'y hududini qutqarish xalqaro jamg'armasi) ko'p tomonlama muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Biroq bu tashkilotlarning real ta'sir darajasi past bo'lib qolmoqda. Suv siyosatini ekologik barqarorlik, iqtisodiy manfaatlar va siyosiy ishonch asosida birlashtirish imkoniyatlari hozircha to'liq ishga tushmagan.

Shuningdek, Texnologik va ilmiy yondashuvlar orqali suv resurslaridan samarali foydalanish ham xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Masalan, suv tejovchi irrigatsiya texnologiyalarini joriy etish, suv saqlovchi inshootlarni modernizatsiya qilish, sun'iy muzliklar (glacier farming) tajribalari ijobiy natija berishi mumkin.

Xalqaro vositachilik ham muhim rol o'ynaydi. BMT, Jahon banki, Yevropa Ittifoqi kabi tashkilotlar orqali mintaqaviy suv diplomatiyasini rivojlantirish, ekologik xavfsizlikni mustahkamlash va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqaruv tizimi asosida boshqarish zarur.

Shu tarzda, suv muammolari iqtisodiy, ekologik va siyosiy xavfsizlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu masala bo'yicha mintaqaviy strategik kelishuvlarga erishish dolzarb bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Markaziy Osiyo suv resurslari jihatidan murakkab mintaqalardan biri hisoblanadi. Daryo oqimlarining notekis taqsimlangani, iqtisodiy manfaatlarning qarama-qarshiligi va iqlim o'zgarishining ta'siri mintaqaviy barqarorlik uchun jiddiy sinovdir. Ayniqsa, suvni siyosiy vosita sifatida ko'rish xavfi kuchaymoqda. Bunday vaziyatda resurslar uchun kurash faqat iqtisodiy raqobat emas, balki xavfsizlik muammosiga aylanishi mumkin.

Maqolada ko'rib chiqilganidek, Qirg'iziston va Tojikiston gidroenergetik infratuzilma rivojlanishiga tayanib, energetik mustaqillikni ko'zlasa, O'zbekiston, Qozog'iston va Turkmaniston esa suvdan qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun foydalanishga muhtoj. Shu sababli, suv resurslaridan foydalanish bo'yicha adolatli va barqaror tizimni yaratish mintaqaning umumiy xavfsizligi uchun zarur shartdir.

Kelajakda suv masalasi atrofida keskinlikni kamaytirish uchun birinchi navbatda davlatlar o'rtasida ishonchni tiklash, yagona axborot tizimini yaratish va suvdan foydalanishda texnologik yondashuvlarni qo'llash zarur. Xalqaro tashkilotlar vositachiligida muzokaralar formatlarini takomillashtirish va suv diplomatiyasini rivojlantirish orqali bu muammoga yechim topish mumkin. Suv masalasi mintaqaviy manfaatlar chorrahasida joylashgani sababli, uni faqat texnik emas, balki siyosiy va inson xavfsizligi doirasida hal etish lozim.

Xulosa qilib aytganda, suv masalasi Markaziy Osiyodagi xavfsizlikning ajralmas qismidir. Ushbu resursga nisbatan yondashuvni tubdan qayta ko'rib chiqish va mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish bugungi kundagi eng muhim vazifalardan biridir. Aks holda, bu muammo nafaqat ijtimoiy tanglik, balki siyosiy qarama-qarshiliklarni ham chuqurlashtirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Weinthal, Erika. State Making and Environmental Cooperation: Linking Domestic and International Politics in Central Asia. MIT Press, 2002.
2. Sehring, Jenniver. The Politics of Water Institutional Reform in Neopatrimonial States: A Comparative Analysis of Kyrgyzstan and Tajikistan. Springer, 2009.
3. ICWC (Interstate Commission for Water Coordination in Central Asia). Rasmiy hisobotlar va monitoring. www.icwc-aral.uz
4. Axadjon o'g'li, A. A., & Tursunboy o'g'li, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TA'SIRINI BAHOLASH. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 290-293.

5. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHDAGI O'RN. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 271-273.
6. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 333-338.
7. Azamjon o'g'li, U. A., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 1, 73-75.
8. Tursunboy o'g'li, N. J., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish uchun uzoq yo'li va xitoy tajribasi. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 1, 43-47.
9. Ahrorjon, A., & Gafurov, X. (2023). IQTISODIY SIYOSATNING RIVOJLANISHIDA FISKAL VA PUL-KREDIT SIYOSATI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 310-313.
10. Otto, M., & Thornton, J. (2023). CHATGPTNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI: SUN'IY INTELLEKTNING KASBIY MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 7, 65-71.
11. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). ISLAMIC FINANCE PROBLEMS AND SOLUTIONS: Study guide. *AMAZON PUBLICATION ISBN-13: 9798863282282*, 1, 200.
12. Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOMIY MOLIYA BARQARORLIK OMILLARI: EKONOMETRIK TAHLILLAR VA DALILLAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 74-94.
13. Axrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). TA'LIM SIFATI OSHISHIDA JSTNING O'RN. *YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR*, 2(1), 113-118.
14. Akabirxodjaeva, D. P., & Abdullaev, A. A. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО РЫНКА. *Экономика и социум*, (11-1 (126)), 729-739.
15. Akabirxodjayeva, D., & Abdullayev, A. (2024). TEXNOLOGIK INNOVATSIYALARNING JAHON MOLIYA BOZORINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 13, 89-96.
16. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). SUN'IY INTELLEKT (AI) VA ISLOM MOLIYASI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 188-190.
17. Keldiboyeva, Z. M. Q., & Abdullaev, A. A. O. G. L. (2022). Inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyojlar va sabablar, inklyuziv ta'limga jalb qilish. *Science and Education*, 3(11), 704-711.
18. Oybek, A., Abdullaev, A., Mavlonbekov, X., & Sharifjonov, Z. (2023). ISLOM MOLIYASIDA MUSHORAKA SHARTNOMASI. *Umumjahon fanlari bo'yicha ta'lim tadqiqotlari*, 2(1), 593-599.

19. Turanboyev, B., Abdupattayev, A., & Abdullaev, A. (2023). INFLYATSIYANING QIMMATLI QOG'OZLAR DAROMADIGA TA'SIRI. *Yosh tadqiqot Jurnali*, 2(2), 88-100.
20. Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOM BANK TIZIMI UCHUN SHARTNOMA HUQUQI VA ASOSIY TAMOYILLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 600-613.
21. Abdullaev, A. (2022). BOBUR VA BOBURIYLAR SULOLASINING JAHON SIVILIZATSIYASINING YANGILANISHIGA QO 'SHGAN HISSASI. *NEW RESEARCH ON THE WORKS OF ALISHER NAVOI AND ZAHIRUDDIN MUHAMMAD BABUR*, 1.
22. Xusanovich, A. O. (2023). MALAYZIYADA ISLOMIY MOLIYA, TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSİYALAR VA IQTISODIY RIVOJLANISH O'RTASIDAGI MUNOSABATLARNING EKONOMETRIK TAHLILI ASOSIDA O'ZBEKISTON UCHUN TAVSIYALAR. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 7, 60-64.
23. Mulaydinov, F. (2024). Application, place and future of digital technologies in the educational system. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.
24. Jumanova, S. (2024). Analysis of PISA test results in Uzbekistan and prospects of preparing primary education students for PISA test. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.
25. Ikromjonovna, J. S., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA PISA TESTI NATIJALARI VA BOSHLANG 'ICH TA'LIM O 'QUVCHILARINI BU TESTGA TAYYORLASH ISTIQBOLLARI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 159-162.
26. Turanboyev, B., & Abdullayev, A. (2023). DAVLAT, KORXONA VA TASHKILOTLAR BYUDJETINI TO 'G 'RI TAQSIMLASH TENDENSIYALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(4), 304-309.
27. Akhrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). IMPACT, RESULTS AND CONSEQUENCES OF WTO ACCESSION ON THE EDUCATION SYSTEM. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 2(1), 6-15.
28. Abdullaev, A., & Odilova, M. (2024). The Role of WTO in Improving the Quality of Education. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 3(1), 140-148.